ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-3

BO'LAJAK LOGOPEDLARGA NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA LEKSIK VA GRAMMATIK TUZILMALARNI SHAKLLANTIRISHGA O'RGATISH

KIUT Namangan filiali o'qituvchisi:
To'lanboyev Jasurbek
Tel: +998998451595 jasurbektulanboyev@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi vaqtda nutqida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar juda ko'p. Ko'pincha bu nutqning barcha tarkibiy qismlarida nuqsoni bo'lgan bolalardir: tovushli talaffuz buzilgan, so'z boyligi yosh normasidan orqada qolmoqda, nutqning leksik va grammatik tuzilishi etarli darajada shakllanmagan, izchil nutq rivojlanmagan. Bunday bolalar bolalar bog'chasining umumiy ta'lim dasturini to'liq o'zlashtirmaydilar va kelajakda ular uchun maktabga kirish qiyin. Asosiy qiyinchiliklar maktab o'quv dasturining murakkab savollariga batafsil javoblar bilan namoyon bo'ladi, bolalar o'z mulohazalarini izchil, malakali va mantiqiy ifoda eta olmaydilar, darslikdagi matnlarning mazmunini takrorlay olmaydilar
Kalit so'z: nutq nuqsoni, nutq terapiyasi, talaffuz, fonema, artikulatsiya,

Hozirgi vaqtda nutq terapiyasida umumiy nutqning rivojlanmaganligining ikkita tasnifi mavjud: klinik-pedagogik va psixologik-pedagogik, ular nutq buzilishini turli jihatlarda ko'rib chiqadi. E.M. tomonidan ishlab chiqilgan klinik va pedagogik tasnif. Mastyukova tibbiy ma'lumotlarga qaratilgan va o'zining klinik tarkibi bo'yicha turli bolalarni birlashtiradi, ular orasida uchta asosiy guruhni ajratish mumkin:

- markaziy asab tizimiga zarar etkazishning aniq ifodalangan belgilari bo'lmaganda, nutqning umumiy rivojlanmaganligining murakkab bo'lmagan versiyasi. Bolalarda nutqning barcha tarkibiy qismlarining rivojlanmaganligi "kichik nevrologik disfunktsiyalar" bilan birga keladi;
- nutq nuqsonining o'zi bir qator nevrologik va psixopatologik sindromlar (yuqori kranial bosim sindromi, harakat buzilishi sindromi) bilan birlashganda nutqning umumiy rivojlanmaganligining murakkab versiyasi;
- miya yarim korteksining nutq sohalariga organik shikastlanish tufayli nutqning qo'pol va doimiy rivojlanmaganligi. Qoidaga ko'ra, bu guruh motorli alaliyali bolalardan iborat

Boshqa yondashuvni R.E. Levina va psixologik-pedagogik tasnifni ishlab chiqqan Defektologiya institutining nutq terapiyasi bo'limi xodimlari. Ushbu tasnif lingvistik va psixologik mezonlarga asoslanadi, bu esa uni tuzatish va tarbiya ishlarida keng qo'llash imkonini beradi.

Umumiy nutqi kam rivojlangan bolalarni batafsil o'rganish shuni ko'rsatadiki, ulardagi nutqning kam rivojlanganligi turli darajada ifodalanishi mumkin. Shunday qilib, nutq rivojlanishining to'rtta darajasi mavjud:

I daraja - umumiy nutqning to'liq yo'qligi - bular "so'zsiz bolalar" deb ataladi. Mustaqil muloqotda ular bir qator noverbal vositalardan foydalanadilar: imo-ishoralar, yuz ifodalari, intonatsiya. Nutqning tovush tomoni beqaror fonetik dizayn bilan tavsiflanadi. Fonemik rivojlanish boshlang'ich bosqichida. Bolalarda nutqning ta'sirchan tomonini shakllantirishda sezilarli darajada etishmovchilik mavjud; Nutqni rivojlantirishning II darajasi "umumiy nutqning boshlanishi" deb ta'riflanadi. Bolalarning nutq qobiliyatlari sezilarli darajada oshadi, muloqot nafaqat imo-ishoralar yordamida, balki so'zlarning g'o'ng'irlashi bilan, balki fonetik va grammatik jihatdan juda buzilgan bo'lsa ham, doimiy ravishda amalga oshiriladi. So'zlarning tovush talaffuzi va bo'g'in tuzilishi qo'pol ravishda

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

buzilgan; Nutqni rivojlantirishning uchinchi darajasi bolalarning kundalik nutqi ko'proq yoki kamroq batafsil bo'lib chiqishi, qo'pol leksik-grammatik va fonetik og'ishlarning yo'qligi, fonetika, lug'at va nutqning rivojlanishida faqat alohida bo'shliqlar mavjudligi bilan tavsiflanadi. grammatik tuzilish. Nutq rivojlanishining I darajasi til tizimining tarkibiy qismlarining kichik buzilishida ifodalanadi Shunday qilib, umumiy nutqning kam rivojlanganligi nutq rivojlanishining turli darajalarida o'zini namoyon qilishi mumkin. Bunday bolalar o'z vaqtida tuzatish yordamiga muhtoj. Ammo maxsus maktabgacha ta'lim muassasalarining asosiy kontingenti nutqni rivojlantirishning uchinchi darajasidagi bolalardan iborat. Shuning uchun biz ushbu darajaning tavsifi haqida batafsilroq to'xtalamiz.

Maxsus maktabgacha ta'lim muassasalarining asosiy kontingenti III darajadagi umumiy nutqi rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalardan iborat bo'lganligi sababli, biz ushbu bolalarning xususiyatlariga batafsil to'xtalib o'tamiz.

Bolalar nutqi rivojlanishining uchinchi darajasi leksik-grammatik va fonetik-fonemik rivojlanmagan elementlar bilan batafsil frazeologik nutqning mavjudligi bilan tavsiflanadi. Bolalar boshqalar bilan erkinroq muloqot qilishlari mumkin, lekin ular o'z nutqlarida tegishli tushuntirishlar beradigan ota-onalarning (pedagoglarning) yordamiga muhtoj bo'lib qoladilar, chunki mustaqil muloqot ular uchun qiyin.

Talaffuzi xilma-xil. Bolalar alohida holatda to‘g‘ri talaffuz qila oladigan tovushlar mustaqil nutqda yetarlicha aniq eshitilmaydi. Ko'p sonli fonemalarning talaffuzi va farqlanishi zarar etkazishi mumkin. Nutqda jarangli, xirillagan tovushlar, affrikatlar va sonorlarning farqlanmagan talaffuzi, ayrim tovushlarning artikulyatsiyasi soddaroq bo‘lgan boshqa tovushlar bilan almashinishi kuzatiladi. Ba'zi bolalarda y tovushining loyqa talaffuzi, so'z va jumlalarda b, d, d undoshlarining etarli darajada aytilmasligi , shuningdek, k-g-h-t-d-d tovushlarini almashtirish va aralashtirish mavjud .

Fonemalarni farqlash jarayoni ham azoblanadi. Nozik akustik-artikulyatsiya belgilari bilan ajralib turadigan tovushlarni farqlashning shakllanmagan jarayonlarida fonemik kam rivojlangan, lekin ba'zida bolalar ko'proq qarama-qarshi tovushlarni ajratmaydilar. Bu qiyinchiliklar bolalarning tovush tahlili va sintezini o'zlashtirishni kechiktiradi. Ovozni tahlil qilishning elementar harakatlarini bajarishda fonemik idrokning rivojlanmaganligi bolalarning berilgan tovushlarni ularga yaqin tovushlar bilan aralashtirishida namoyon bo'ladi. Bu bolalarda tovush tahlilining yanada murakkab shakllari bilan u berilgan tovushlarni boshqalar bilan aralashtirishda namoyon bo'ladi Ta'riflangan darajadagi bolalar nutqining diagnostik ko'rsatkichi so'zlarning bo'g'in tuzilishining buzilishi hisoblanadi. 3-4 ta murakkab so'zlarni to'g'ri takrorlash, bolalar ko'pincha mustaqil nutqda ularni buzadi, odatda bo'g'inlar sonini kamaytiradi (bolalar kardan odamni ko'r qilishdi - "bolalar yangi boshlovchini yutib olishadi"). So'zlarning tovush bilan to'ldirilishini uzatishda juda ko'p xatolar kuzatiladi: tovushlar va bo'g'inlarni qayta tashkil etish va almashtirish, so'zdagi undoshlarning birikmasi bilan qisqarish (shkaf - "saf"). Bolalar uchun odatda bo'g'in perseveratsiyalari (xokkeychi - "hachist"), kutish (avtobus - "astbus"), keraksiz tovushlar va bo'g'inlarni qo'shish (limon - "limon"). Bo'g'in tarkibidagi xatolarning tabiati bolaning hissiy (fonemik) yoki vosita (artikulyatsiya) qobiliyatining holatiga bog'liq.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, III darajali bolalarning frazeologik nutqi past yosh normasiga yaqinlashmoqda. Ularning kundalik so'z boyligi miqdoriy jihatdan oddiy nutqi bo'lgan tengdoshlariga qaraganda ancha zaifdir. Bolalar rasmlardan ularning yoshiga mos bo'lgan bir qator so'zlarni nomlay olmaydilar, garchi ular passiv zaxirada bo'lsa ham (qadamlar, sahifalar). Shu bilan birga, passiv lug'atning etarli darajada rivojlanmaganligi qayd etilgan.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-3

Leksik xatolarning asosiy turi nutq kontekstida so'zlarni noto'g'ri ishlatishdir. Ob'ektlar qismlarining nomlarini bilmasdan, bolalar ularni ob'ektning o'zi nomi bilan almashtiradilar (terish - "soat"), harakatlar nomi vaziyatga va tashqi xususiyatlarga o'xshash so'zlar bilan almashtiriladi (hemming - "tikish"). Ko'pincha, rasmlarda belgilangan harakatlarni to'g'ri ko'rsatib, mustaqil nutqda bolalar ularni aralashtirib yuboradilar: uni quyish o'rniga "katyulyaga sho'rva quyish". Tavsiya etilgan harakatlar sonidan bolalar darn, quyish, sakrash kabi harakatlarni tushunmaydilar va ko'rsata olmaydilar; ko'pincha, ular ranglar (to'q sariq, ko'k, kulrang) nomlarini bilishmaydi. Bolalar ob'ektning shaklini ham yomon ajratadilar: yumaloq, tasvirlar, kvadrat, uchburchak. Bolalar lug'atida umumlashtiruvchi tushunchalar kam, asosan o'yinchoqlar, idish-tovoqlar, kiyim-kechaklar, gullar. Antonimlar ishlatilmaydi. So'zning tovush shaklidagi yo'nalishning yetarli emasligi ona tilining morfologik tizimini o'zlashtirishga salbiy ta'sir qiladi.

Shunday qilib, bolalarda kamaytiruvchi-mehr qo'shimchalari va ba'zi sifatlar (kichik - "pomalyuskin kafedrasi") yordamida ot yasash qiyin. Bolalar ko'p sonli xatolarda (o'tadi - "ketadi") ifodalangan prefiksli fe'llarni qo'llashda alohida qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shunday qilib, cheklangan lug'at, bir xil tovushli so'zlarning turli xil ma'nolarga ega bo'lgan takroriy ishlatilishi bolalar nutqini zaif va qolipga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bolalarda nutq buzilishlarining diagnostikasi va maktabgacha ta'lim muassasasida nutq terapiyasi ishini tashkil etish / RSPU im. Gertsen. - SPb., 2001 yil.
2. Jukova N.S., Mastyukova E.M. Agar bolangiz rivojlanishda kechiksa. - M., 1993 yil.
3. Efimenkova L.N. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida nutqni shakllantirish (umumiy nutqi kam rivojlangan bolalar). - M., 1981 yil.
4. Jukova N.S., Mastyukova E.M., Filicheva T.B. Nutq terapiyasi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda umumiy nutqning kam rivojlanganligini bartaraf etish. - Ekaterinburg. 1999 yil.
5. Murodjon, Xovodillayev, D. Abdurazoqova, and Ortiqov Muhtorilla. "9-13 YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARDA BOG'LANGAN NUTQNI SHAKLLANTIRISH ISHLAR TIZIMI." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.
6. Xovodillayev, M. X., and Nazorova Qizlarxon. "NUTQ NUQSONLARINI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH ISHLARINI TASHKIL ETISH." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.
7. Xovodillayev, M. X., Qodirov Dilyor, and Xudoyberdiyev Javohir. "OG'IR INTELEKTUAL NUQSONGA EGA BOLALARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.
8. Rustam, Khayitov Lazizbek, and Murodjon Khavodullayev. "DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL METHODICAL TRAINING OF FUTURE DEFECTOLOGISTS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 547-552.
9. Murodjon, Xovodillayev. "METHODS FOR THE FORMATION OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." Academia Repository 4.10 (2023): 332-335.
10. Muhammadjonova, Dilafruz. "Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalardning sezgi va idrok xususiyatlarning o'ziga xosligi." Science promotion (2023).
11. Muhammadjonova, Dilafruz. "ISSUES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF TEACHING WEAK HEARING CHILDREN TO WRITE." Science promotion (2023).
12. Muhammadjonova, Dilafruz. "SPEECH DEVELOPMENT OF DEAF CHILDREN." GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) (2023).

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-3

13. Farkhodjanovna, Muhammadjonova Dilafruz. "INTERACTIVE METHODS FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS." Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research 11.11 (2024): 175-181.

14. Dilafruz, Muhammadjonova. "SPEECH PREPARATION OF PRESCHOOL CHILDREN WITH HEARING DEFECTS FOR SCHOOL-AS A PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEM." International Journal of Pedagogics 4.11 (2024): 87-89.

15. Мухаммаджонова, Дилафруз. "ПРОВЕРКА ГОТОВНОСТИ ДЕТЕЙ К ШКОЛЬНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 5.2 (2025): 97-100.